

◆◆◆ JOZEF HAL'KO

A szentély föld alatti részének kutatása és Pázmány Péter bíboros sírjának identifikálása a pozsonyi Szent Márton-székesegyházban*

Pázmány Péter, a híres bíboros esztergomi érsek 1637. március 19-én, csütörtökön 10 és 11 óra között halt meg a pozsonyi püspöki palotában, 67 évesen, súlyos hurut következtében. A nagyszombati rektor Rómába küldött üzenete szerint a bíboros ebéd után nem tudott beszélni, de mozdulatokkal jelezte, hogy gyónni kíván, és többször nagy nehézséggel igyekezett kimondani Jézus és Mária nevét. A haldoklót a kancellár, Jakusich püspök, Szednik János pozsonyi rektor, két ferences és a bíboros udvari emberei vették körül.¹ Az orvosok azonban, akiket a császár Lippay György kancellár társaságában küldött, már későn érkeztek.

A temetést 1637. április 3-ára tűzték ki. A viszonylag hosszú időt a halál és a temetés között az indokolta, hogy a világi és az egyházi méltóságok az egész országból Pozsonyba érhessenek. Pázmány holttestét körmenetben vitték ki az érseki palotából. A gyászszertartást Telegdi János kalocsai érsek celebrálta további négy főpap és Vitkovics Benedek pécsi püspök közreműködésével. A nagyszombati és a pozsonyi szeminárium nyomtatott verses feliratokkal díszítette a Szent Márton-dómot. A latin gyászbeszédet Szelepcsényi György esztergomi kanonok, szenci plébános tartotta, magyarul pedig Forró György nagyszombati rektor beszélt közel egy és negyed órát.² A királyt Rudolf Tiffenbach képviselte a temetésen. A nádorral az élen részt vettek a jeles főnemesek – Homonnai János országbíró, Pálffy István, Pál és János, Batthyányi Ádám, Erdődy György és Gábor grófok.³ Jelen voltak a nagyszombati egyetem tanárai is, Belecius Péter atya győri rektor, Holovics Ádám atya, a soproni szeminárium előljárója és Hmira János atya, a bécsi

* Dr. Jozef Hal'ko inaugurációs előadása. Elhangzott Pozsonyban, 2013. február 21-én.

¹ Dobronoki György S.J. naplója (kézirat), 1637. március 19-én és 20-án készült feljegyzés. Egyetemi Könyvtár Budapest, Pray-gyűjtemény, 30. kötet.

² Uo. 1637. április 3-diki bejegyzés.

³ FRANKL Vilmos, *Pázmány Péter és kora* 3 (Ráth Mór, Pest 1872) 295-300.

⁴ *Dobronoki György S.J. naplója*, kézirat, 1637. április 3-diki bejegyzés.

Pázmáneum vezetője, valamint Wilperhoffer Albert atya, a professzusház prokurátora.⁴

Pázmány Péter bíborost – a jezsuita Dobronoki György naplója szerint – „*sub Epitaphio S[ancti] Joannis Eleemosynarii quad ipse illi curaverat fieri*”⁵ temették. Ez volt az első és legrégebb hír a temetés helyéről. A bíboros 1636. november 2-án kelt végrendelete arról a tényről tanúskodik, hogy igen egyszerű és szerény temetést kívánt. „*Testemet pompa nélkül, egyszerű szertartás keretében kívánom eltemettetni, éspedig ha föld alatti kriptába helyezik, úgy parancsolom, hogy azon kriptában ássák fel a földet és testemet a föld mélyére bocsássák alá. Testem felboncolását és bebalzsamozását megtiltom.*”⁶ A sírt egyszerű kőtáblával jelölték a burkolaton evvel a felirattal: „*Petrus Pázmány Cardinalis*”.⁷ Ez az Alamizsnás Szent János ereklyéit őrző mauzóleum alatt volt, amit Pázmány még életében, 1632-ben készíttetett az alexandriai pátriárka tiszteletére. Ez a márványépítmény Könyöki József leírása szerint az apszis déli falában volt, pontosabban a mai neogótikus pasztofórium helyén.⁸ Mindenképpen a végső nyugalom igen jeles helyéről volt szó. Lippay György veszprémi püspök, Magyarhon kancellárja, Pázmány nagy csodálója, aki 1642-ben követte őt az esztergomi érseki székben, 1665. december 31-én kelt végrendeletében közölte: azt akarja, hogy testét „*a pozsonyi Szent Márton templomban, a kegyes emlékü Pázmány Péter sírjánál temessék el*”.⁹ Lippay megrendelt és anyagilag rendezett is egy síremléket, amelynek mindkettőjüket kellett megörökítenie, és ott kellett elhelyezni, ahol a hatalmas gótikus pasztofórium volt (tehát az apszis északi falán). Később, 1710-ben Esterházy Pál nádor vörösmárvány síremléket állíttatott az Alamizsnás-mauzóleum mellett „*Magyarhon három nagy oszlopának*” – Pázmány Péternek (†1637), Lippay Györgynek (†1666) és Széchényi Györgynek (†1695). A márványtábla, amely mindmáig megtalálható a Szent Márton-székesegyház presbitériumában, rímekben jelzi a sír típusát is: „*quorum veneranda ossa hac requiescunt in fossa*”.

Az eddigi írott és epigrafikus emlékekből tehát az következik, hogy valahol közvetlenül a Szent Márton-dóm főoltára alatt három nagy férfiú, három 17. századi esztergomi érsek van eltemetve. A következő évszázadokban sokakat érdekelt a sír helyének pontos meghatározása, de az érdeklődés csúcspontja a romantika kora és főleg a nemzeti emlékezet megjelenése volt.

⁵ Uo.

⁶ Pázmány Péter végrendelete, in HANUY Ferenc, *Pázmány Péter Összegyűjtött levelei* II (M. Kir. Tud. Egyetem, Budapest 1911) 728-729.

⁷ SCHMITT, Nicolaus, *Archiepiscopi Strigonienses* II (Typis Academicis SJ, Tyrnaviae 1758) 135.

⁸ „An der südlichen Wand der Apsis war das Mausoleum mit Reliquien des St. Eleemosinarius.” KÖNYÖKI József, *Zur Erinnerung an die feierliche Consecration des neu errichteten Hochaltars im restaurirtem Sanctuarium, des Krönungsdomes in Pressburg* (Druck von Alois Schreiber, Pressburg 1867) 15.

Knauz Nándor, a káptalani templom káplánja is lelkesedett, és igyekezett felkutatni Pázmány Péter végső nyughelyét. Ez a felfedező léggör érződik a *Religio* című folyóirat 1859. szeptember 21-i számában megjelent cikkében: „... nem tudtam a reménytől megválni, hogy Pázmány sírját meg fogjuk találni. S reményem íme nem csalt. Igen, rendkívüli örömmel jelentem, rendkívüli öröme az egész széles magyar hazának, hogy folyó hó 12-én, esti hat órakor fölfedeztük a halhatatlan érsek, az aranyszájú szónok s hazáját lángolón szerető Pázmány Péternek 222 éves sírboltját.”¹⁰ A régészeti akció Heiller Károly prépost és városi plébános védnöksége alatt folyt. Ő volt a Dóm nagy regotizálója, aki „az egész ásatást maga vezeté, intézé, mindvégig személyesen jelen volt,”¹¹ ám mindez az esztergomi érsek tudta nélkül történt, aki 1859. szeptember 20-i keltezésű leiratában figyelmeztette Knauz káplánt, hogy „holtak sírjának felnyitásához” és a holttestek kivételéhez türelmi időre van szükség, és mindenről vele kell konzultálnia.¹² Heiller Károly dómi plébános már szeptember 13-án kísérőlevéllel megküldte Esztergomba a *Protocollum super inventione lypsanorum Reverendissimorum ArchiEpiscoporum quondam Strigoniensium Cardinalis Petri Pázmán, et Georgii Lippai, die 13o Septembris Anno 1859. Posenii in aedibus parochialibus ad S. Martinum concinnatum* feliratú jegyzőkönyvet.¹³ Az ásatási jegyzőkönyvet Heiller Károly prépost és városi főplébános, továbbá Geramb Antal kanonok, Knauz Nándor és Geiger József káplán, Poeck Rudolf klerikus és Poeck József blumentáli plébános, valamint Motkó Ferenc városi szenátor és Bolla János, a népiskolák igazgatója írta alá a dómi plébánián. Ez a jegyzőkönyv részletesen leírja Knauz Nándor igyekezetét mindenekelőtt Pázmány Péter bíboros feltalálására. Sírjának identifikálásakor Knauz két alapadatból indult ki: az egyik Schmidt Miklós történésznek az esztergomi érsekekről szóló könyvéből származik. Ez idézi Pázmány végakarátát, hogy „ad pedes Mausolei S. Joannis Eleemosynarii” (szó szerint az „Alamizsnás Szent János Mauzóleum lábánál”) temessék el. A másik adat maga a márványtábla, amit 1710-ben Esterházy Pál helyeztetett el a mauzóleum mellett.

1859. szeptember 12-én reggel tehát a kutató csapat ásní kezdett közvetlenül Alamizsnás Szent János emlékműve mellett, és egy kriptára bukkant, ahol azonban a koporsó felirata és az 1695-ös évszám nyomán a 103 éves Széchényi György érsek maradványai kerültek elő. Nem volt semmiféle

⁹ „Et primum qui dem examine corpus meum sepeliri volo Posen in templo Sancti Martini, prope sepulchrum piae memoriae Cardinalis Pazmány...” – hiteles másolat: Budapesti Egyetemi Könyvtár, Kézirattár, Collectio Kaprinaiana, tomi in folio, tom. 41, fol. 162-178.

¹⁰ KNAUZ Nándor, *Pázmány Péter sírja*, in *Religio* (1859. szeptember 21.) 185.

¹¹ Uo. 186.

¹² Szcitovszky esztergomi érsek 1859. szeptember 20-diki keltezésű leirata Heiller Károly pozsonyi plébánosnak. Prímási Levéltár Esztergom, nr. 3621.

¹³ Jegyzőkönyv 1859. szeptember 13. Prímási Levéltár Esztergom, 939. sz.

nyoma egy másik koporsónak sem, ezért Pázmány végakarata – „*földbe*” legyen temetve – alapján további ásás mellett döntöttek mélyebben a kriptá padozata alá, de a kísérlet sikertelen volt. Csupán egy-két apró csont, semmiféle famaradvány. A kétség és szorongás, ami a többórás eredménytelen ásás után fogta el őket, délután négy óta után szűnt meg. Még egy szondázást végeztek egy másik helyen, a stallumok mellett. Ezt is eredmény nélkül. Végül nekiláttak az utolsó kísérletnek: „*proxime ante infimum gradum Arae principalis in medio, obsecudanter antiquae consuetudini, juxta quam Praesules passim ad Aras principalis tumulati sunt*”¹⁴ („ösi szokás alapján középen, a legközelebb a főoltár utolsó lépcsője előtt temetik az egyház nagyjait”). És csakugyan, a padozat márványlapjainak eltávolítása után mintegy kétlábnyi, vagyis 60 cm mélységben egy kriptá boltozata bukkant fel. Áttörése után először égő gyertyát és létrát bocsátottak a nyílásba, amelyen elsőként Geiger József káplán ereszkedett le a sötét térségbe. Miután eltávolították az itt felfedezett két koporsó behorpadt feledét, két kiterített, az oltár felé (keletre) néző test lett látható. A délnek fordított elhunytat pompásabban öltöztették, Knauz szerint „a fején, melly veres bársony-rostos vánkoson nyugszik, kék színű infula, alatta szőke fodros haj. A szőke szakáll és bajusz jobbadán megvan még. Találtunk pasztorále-darabokat, egész kelyhet, patenát: mindez aranyozott fából. A hulla veres damask reverendába van takarva; alatta [az eredetiben alatta, nem fölötte] két finom sárga selyem tunicella és két sötét casula; végül még meglévő lábszárcsontjai, fehér selyem hímzett cipők.”¹⁵ Ezen kívül találtak diófából készült, nagy szemű rózsafüzért, s a Miatyánk imádkozására szolgáló szemeket finom portré-metszetek borították. A holttest meghatározója volt egy aranyozott ezüst mellkereszt aranyozott láncon, ami „*crucula*” lehetett, amellyel végrendelete szerint Lippay György érsek akarta magát temettetni: „*Tertio: Cruculam (habeo), quae mecum sepeliatur*” („Harmadszor, van egy kis kereszt, amit velem együtt temessenek el”).

A fenti ismérvek alapján tehát a kutató csoport az észak felé temetett testben Pázmány bíboros tetemét identifikálta. További vizsgálatát a közvélemény nagy érdeklődése kísérte. 1859. szeptember 13-án a reggeli nagymise után számos egyházi tekintély jelenlétében Geiger József, Poeck pozsonyi külvárosi plébános és öccse, Rudolf szeminarista, valamint Knauz Nándor dómi káplán ereszkedett le a kriptába. Pázmány maradványait a következőképp írták le: „*Arcbőre összeszáradva bár, és orr meg ajak nélkül megvan még, s fején a jezsuita formájú háromszegletes, egyszerű, fekete posztóból*

¹⁴ Uo. 1.

¹⁵ Knauz 188.

¹⁶ Uo.

készült *quadratum... Haja, szakálla, bajusza ép még, bár természetesen többé nem teljesen. Hullája fölött veres damask reverenda terül, mely középig gombokkal ellátva, onnan egész végig nyitva áll, és kabátformájú; collaréja nincs, hanem reverendájának gallérja pótolja helyét, úgy mint a jezsuiták máig is hordják. Lábán egyszerű bőrcipők.*¹⁶ A dolgoknak ez az állapota a bíboros utolsó kívánságának teljesítéséről tanúskodott, miszerint szerényen, pompa nélkül temettessék el, ami mélységes csodálatra készítette Knauzt: *„Illy egyszerűen temettette el magát a magyar kath. egyház egyik legnagyobb áldornagya! Semmi ékszer, semmi fény, még csak püspöki jelmez sincs rajta! Mint egyszerű tagja fekszik itt ama szerzetnek, melynek egykoron dísze, fénye, dicsősége, s később legnagyobb pártolója s jötevője volt; ez által is kimutatva nagy jellemét, mellyel minden hiú fényt, pompát került, valamint életében, úgy halálában is!*”¹⁷

Nem tudjuk pontosan, mi történt a sír felnyitása után, mert Szcitovszky János esztergomi érsek fenntartásokkal reagált Knauz ásatásaira. Knauz már a maradványok megtalálásának napján megírta Esztergomba egy közvetlenül meg nem nevezett tanítónak, győzze meg az érseket, jöjjön Pozsonyba és ünnepélyesen temesse újra a megtalált érsekeket: *„Levelem egyedüli célja, hogy megkérdem Főtisztelendőségedet, méltóztassál rábeszélni Őeminentiáját, jöjjön el személyesen és méltó ünnepélyességgel temesse újra e nagy férfiakat. Egész Pozsony talpon van ezen esemény hatására és ez alkalmából mindenki várja Őeminentiáját. Olyan férfiú, mint Pázmány Péter, egyházunk és nemzetünk örök ékessége – erősen hiszem – fölőlegessé tesz minden további kérelést. Az egész magyar papság és a katolicizmus méltán követel egy ilyen legnagyobb, legpompázatosabb ünnepséget.*”¹⁸

1859. szeptember 21-én Knauz a *Religio* c. folyóiratban közölte *Pázmány Péter sírja* c. cikkét az események pontos leírásával, hozzátéve, hogy minderről még a felfedezés napján tudósította az esztergomi érseket, és hogy *„a sírbolt további rendeletig deszkákkal betakartatott, melyek azonban, minden eshetőségek elkerülése végett hivatalosan lepecséltétek. Valamint hogy kíváncsian várjuk a tovább történendőket, úgy nem fogunk késni azokat e lap t. olvasóival annak idején közölni.*”¹⁹ Knauz azonban nem teljesítette ígértét a további tájékoztatásról, valószínűleg az esztergomi primás szemrehányásai miatt. A kriptát ezután befalazták és visszahelyezték rá a padozatot.

Pázmány Péter és Lippay György kriptájának újabb felnyitására valószínűleg valamikor 1865-1869 között került sor a Dóm nagy regotizációja keretében. Erről egy alig észrevehető felirat tanúskodik egy kis grafika-levélen

¹⁷ Uo.

¹⁸ Knauz Nándor 1859. szeptember 13-án kelt levele. Primási Levéltár Esztergom.

¹⁹ Knauz 189.

Pázmány portréjával, amely ma Bécsben a Bolzmangasse 14. alatti Pázmáneum ebédlőjét díszíti: *Reliquia venerabilis e barba immortalis memoriae Cardinalis Petri Pázmány, quam occasione restaurationis Ecclesiae Collegiatae ad S. Martinum Posoniensis (1865-1869) ex aperto tumulo assumsit Josephus Lollok Director spritualis collegii Pazmaniani pieque recondidit in facie huius simulacri. Dulce memoriale Collegii.* A képen a szakáll helyén van egy félkörös, mérsékeltlen deformált nyílás, ahol valóban találhatóak beragasztott bajuszmaradványok. Valamikor erre a relikviára esküdtek a diákok Magyarhonnak ebben a papoknak szolgáló jelentős formációs és művelődési intézményében. Könyöki József pozsonyi tanár, a Pozsonyi Városi Múzeum alapítója egyáltalán nem említi ezt a beavatkozást, sőt azt állítja, hogy a presbitériumnak nincs semmiféle kriptája, csak egyes sírjai: ennek még nem kell okvetlenül végérvényesen az ismeretlenséget jelentenie, csupán a terminológiai különbséget a *Crypta* és a *Grab* között.²⁰ A szakáll-levágás problematikája feltűnt dr. Ovidius Faust 1963. február 27-i híradásában is Pázmány Péter sírjáról a pozsonyi Dómban. A szakállt nemcsak Lollok vágta, hanem állítólag Knauz Nándor is, amikor még semmi sem történt: „*az utolsót (Pázmányt) azonnal felismerte a képek alapján, és néhány szálát kihúzott a szakállból, eltette emlékebe, később azonban ezeket a szálakat belefestette Pázmány arcképébe, amit még életében készítettek. Ez az arckép a pozsonyi Emericanum tulajdona volt, és 1945 után Drexler Antal örkanonok (†1948) lakásában volt található.*”²¹

Az érdeklődés Pázmány Péter és temetésének helye iránt az érsek által alapított nagyszombati egyetem újraindítása után növekedett Szlovákiában. A budapesti Pázmány Péter Katolikus Egyetemen felvett gyümölcsöző kapcsolatok nyomán 2004. március 29-én megtörtént a találkozás a Nagyszombati Egyetem, illetve a PPKE Bölcsészettudományi Kar Magyar Irodalmi Intézetének képviselői között. Az itt kialakult nemzetközi kutatócsoport feltette magának az alapkérdést: *pontosan és konkrétan hol vannak elhelyezve a pozsonyi dómban Pázmány Péter bíboros személyének maradványai?* A kutatói együttműködés eredménye a legfontosabb forrás-dokumentumok felmérése volt, ami 2007-ben két nyelven megjelent a Pons Strigoniensis sorozat VII. köteteként *Halálom után nem fog minden akaratom szerint történni – Po mojei smrti nestane sa všetko podľa mojei vôle* címmel.²² E munka

²⁰ Ha a *crypta* (sírbolt) értelmezése zárható temetkezési hely, amibe a jogosultak beléphetnek, akkor az *Einzelgrab*-nak (sír, „sírkamra”) nem kellene csak földbe ásott gödörnek (*fossa*) lennie, hanem lehetne nem hozzáférhető zárt téglakamra is – Könyöki bizonyára így érti az „*Einzelgrab*”-ot. Viszont miért nem ismeri a presbitériumban a Pálffy-kriptát, ami a Káptalan utcából hozzáférhető? Talán nem tartja szó szoros értelmében vett kriptának?

²¹ Dr. Ovidius Faust híradása 1963. február 27-diki kelettel Pázmány Péter bíboros sírjáról

melléklete egy összefoglaló tanulmány „*intra viscera terrae corpus reponi jubeo*” – Pázmány Péter sírhelyének kutatása Dr. Hargittay Emil és Dr. Kránitz Mihály tollából.²³

Ez a nemzetközi kutatócsoport ereszkedett le 2004. november 6-án az ún. Pálffy család kriptáján keresztül a szentély déli fődéme alá, de Pázmány eltemetésének helyét nem sikerült meghatározni. A látogatás eredménye jegyzőkönyv volt a további tudományos és szervező lépések kitűzésével. Úgy látszott, a régészeti feltárással várni kell a szentély felújításáig, amikor a burkolatot is kicserélik.

A kapcsolati és hatásköri erővonalak akkor változtak meg, amikor megalapították az új Pozsonyi Főegyházmegyét és a Szent Márton-dóm székesegyház, tehát az érsek-metropolita temploma lett. Ez az új helyzet nem behatolós módszerek, például a georadar és geofizikai mérés választásával új lehetőségeket biztosított a székesegyház kutatásához. 2010. november végén a Szlovák Nemzeti Múzeum Régészeti Múzeumának munkatársai átkutatták a hozzáférhető területet, és háromdimenziós térképet készítettek, amelynek alapján rendellenességet fedeztek fel a városi stallumok térségében. A feltételezés a leereszkedés során a Pálffy család kriptájának folyosójára a szentély északi részében be is vált. Ott a falazó anyag egy részén egy láthatóan fiatalabb téglafalazás rajzolódott ki világosan eltérő kötéssel, emellett nyilvánvalóan nem lehetett szó egy egyhelyű sírkamra értelmében vett *loculus*-ról. 2010. december 9-én meghívott kőműves mesterek ezt a falazó anyagot szondázták meg. Néhány téglá kivétele után azonnal egy téglapadozatú, téglalap alakú boltíves sír-térségbe jutottak, amely azonban üres volt, bontott téglafal és néhány piramis alakú, apró, aranyozott fából készült emlék maradványaival. Ez a kelet-nyugati elhelyezésű térség hosszabbik oldalával közvetlenül érintkezett a Pálffy-kriptával. Boltozatán fa zsaluzás, valamint füstnyomok maradtak fenn.

A felnyitott térség keleti fala már át volt törve egy további, a főoltár felé néző tágasabb kriptába. Ott két személynek a szétbomlás előrehaladott állapotában lévő maradványait fedezték fel. E sírkamra boltozatában a keleti részben egy másodlagosan befalazott, négyzet alakú nyílás volt, az északnyugati részben az eredeti elsődleges bejárat. A feltárásnak ez a helyzete megfelelt Knauz észlelésének, miszerint a fal e két bezárt kriptá között

---

pozsonyi Dómban. Archív literatúra a umenia Slovenskej národnej knižnice v Martine [A turócszentmártoni Szlovák Nemzeti Könyvtár Irodalmi és Művészeti Levéltára] 2341/83-2640. sz.

²² HARGITTAY Emil – KÁFER István – KRÁNITZ Mihály, *Halálom után nem fog minden akaratom szerint történni* (PPKE BTK, Piliscsaba-Esztergom 2007).

²³ Uo. 53-65.

1859-ben csak „téglákkal berakott” volt, és Knauz feltételezte is, hogy Pázmány és Lippay testét éppen a Pálffy-kriptán át helyezték el.

Az ezeket a maradványokat rejtő kriptába senki sem lépett be a kutatócsoportból, egyelőre csak fényképezéssel és kamerával dokumentálták a helyzetet, amit az alábbi módon rögzítettek: *„Mindkét holttest nyugat-keleti irányban tájolt (keletre, a főoltárra szegezett tekintettel). Az emberi reliktumok jobbuknál (tehát délre) voltak a fedél nélküli koporsó-maradványokban, nemes szövetekbe (selyem) voltak öltöztetve és a koponyát fehér mitra fedte, emellett a tarkón haj-maradékok látszottak. A fej nagy barna sarokbojtos párnán feküdt. A mellen korrodálódó fém láncocska csillogott, amelyen kis fémkereszt volt. Az elhunyt jobb oldalán, körülbelül a csipő tájára esztergált, polikrómozott fakelyhet helyeztek, fölötte polikrómozott fa pásztorbot széttört részei. A mitra mellett egy fából készült, talán polikrómozott paténa töredékei látszottak. A talpak mellett varrás utáni szegélyperforációval ellátott cipőket lehetett meghatározni. A testmaradványok a kriptá északi részében csak egy szétmállott deszkán feküdtek, amit haránt alakú fahasábok (2 db) támasztottak alá. A halott fekete habitusba volt öltöztetve, csombók nélküli háromszögletű fekete birétummal. A birétum alatt a koponya tarkóján rövid sötét hajszálak látszottak. A holttest jobb keze keresztbe volt téve a testen. Az egészen talpig érő öltözeten kívül semmiféle egyéb tartozék nem volt észrevehető.”*²⁴ Ezt a rövid jelentést értékelték és pontosították 2010. december 21-én és 30-án a pozsonyi Komenský Egyetem PK Antropológia Tanszéke antropológusai, Doc. RNDr. Milan Thurzo és RNDr. Radoslav Beňuš vezetésével és Mgr. art. Sylvia Birkušová, a történelmi szövetek restaurátorának jelenlétében.

A bíboros koponyája viszonylag jól megőrződött, a tarkón sötétbarna, egyenes hajszálakkal, bajusszal a felső állkapcsón, az alsón pedig megmaradt a szakáll. Viszonylag jól maradt meg a fogak. A fejet selyem anyaggal bélelt fekete háromszögletű csombókos birétum fedte. Ez a birétum tipikus formájával megegyezik a jezsuita típussal, amely számos jezsuita szent barokk képen látható a mai pozsonyi Szent Cirill és Metód Papi Szemináriumban. A koponyán szövet foszlánya is maradt, ami mintha lepelszerűen takarta volna a bíboros arcát. A birétum és a koponya elvétele után szétesett párna és apró rozmaring-ágacskák látszottak, amelyek közepén kicsi madártollat is találtak.

²⁴ Jegyzőkönyv Pázmány Péter bíboros végső nyughelyének meghatározásáról 2009. december 9-i kelettel.

²⁵ Protocollum super inventione lypsanorum Reverendissimorum ArchiEpiscoporum quondam Strigiensium, Cardinalis Petri Pázmán, et Georgii Lippai, die 13o Septembris Anno 1859. Posonii

A test eltört, két haránt hasábbal támasztott koporsólécen feküdt, eredetileg vörös damaszt reverendában, széles gallérral, a csípőig megmaradt gombokkal az alsó végtagok irányában reverenda módjára. Az atlaszkötés formájában szőtt beceses anyagot belülről és kívülről egyaránt florealis motívumok díszítették, levelek, virágok, indák alakjában. A nyitott gallért mintha több helyen „eltörték”, vertikálisan átszakították volna. A jobb ruhaujját átvetették a hason keresztül egészen a balig. A reverenda felső részén mintegy 5 kerek fonott selyemgomb és gomblyuk volt egészen a csípőig. Nem csupán díszítő funkciójuk volt, bekapcsolódtak a gomblyukakba. A gombocskák gömbölyű jellegűek voltak, kis bojtjal. Ezeket identifikáltuk kettesével a ruhaujjak kézelőin, de már csak díszítő elemként. Knauz ruha-leírása a Jegyzőkönyvben az alábbi lelet-tényeket is tartalmazza: „*Vestis talaris ex damasco rubro, circa collum ad formam vestis talaris jesuiticae suta, consistit, lumborum tenuis nodis sericeis formae nucis avellanae provisata, dehinc usque extremitatem aperta ad instar tunicae laicalis (kabát formájú) absque cingulo.*”²⁵ Az alsó részben a reverenda kabát formában nyitva volt, de már jelentősen „foszlott”. A halottnak nem volt sem kolláréja, sem cingulusa.

A mell-garat és a hátgerinc ízületei is és a csontváz többi részei ún. brucit „csontporrá” mállottak, mivel a kristályosító ásvány a hydroxiapatitból eredő nedvesség hatására szétbomlik, porrá tépi a csontot. A megmaradt csontok között volt néhány csigolya, kulcsesont, lapocka, néhány tört borda és összezszott bőr. Az antropológus a bal ruhaujjban két bal alkarcsontot és a jobb ruhaujj alatt jobb vállcsontot talált. A csípő szintjén és a lábszárcsontokon egy megbarnult anyag foszlányát találták, valószínűleg az alsónemükből. Ezen az anyagon feküdt középen a lábszárcsontok között másodlagosan elhelyezett jobb csukló orsó- és könyökcsontja, amit a holttest mozgatásakor vagy kivettek vagy kiestek a felfedezéskor a 19. században, esetleg korábban is.

A teljesen elporladt combcsontok kontúrok formájában maradtak fenn, a bal legalább részben meg is maradt, ugyanígy a bal és a jobb sípcsont maradványai. Az elpusztult medence alatt a hastájban találtak egy nagy nyakendő formájú anyagot, ami valamikor alsónemű része lehetett. A cipők oldalsó részeinek reliktumain kívül találtak egy félig behorpadt fél bal talpat és nem messze tőle egy másodlagosan elhelyezett jobbot is a koporsótól balra, körülbelül a talpac szintjén.

in aedibus parochialibus ad. S. Martinum concinnatum. Primási Levéltár Esztergom, nr. 939., 4. „A reverenda vörös damasztból volt, a nyak körül jezsuita reverenda formájában varrva, csípőig mogyoró-makk formájú selyem »golyócskákkal« ellátva, onnan egészen az alsó végtagokig nyitva (kabát formájú) laikus tunika módjára cingulum nélkül.”

Lippay György maradványainak végleges exhumálása 2010. július 2-án folyt doc. RNDr. Radoslav Beňuš antropológus vezetésével, mgr. art. Sylvia Birkušová restaurátor jelenlétében. A fotó- és filmdokumentációt Michal Poljak, mgr. art. Roman Bajzík és dr. Michal Staudt biztosította.

Lippay Györgyöt valamennyi rangjának megfelelő jelvényel temették el, amelyek a két valószínűsíthető kriptá-behatolás ellenére érintetlenek maradtak. A lelet megfelelt Knauz Nándor leírásának. Az 1859. évi *Protocollum* közli: „*Remotis itaque operculis tumberum putredine pene consumatarum, apparuerunt in tumba a dextris versus corpus Epistolae ad dexteram cada-veris, infula, rosarium, pedum past. inauratum ligneum, et calix cum patena e ligno aequae inaurata, penes cadaver; quod casula sericea, et binis tunicellis flavi coloris, et veste talari sericea adhuc bene conservata vestitum est; in pedibus calcei sericei arcu phrygia picti visuntur. Cranium, quod adhuc barba, et in occipite capillis modice crispis provisum est, jacuit in pulvinari bissino coloris purpurei.*”²⁶

Lippay maradványai mellett egy püspöki mitra anyagbélése látszott. A mitrának nem volt külső selyemhuzata. Maradványainak különlegessége az élén egy különös „lángocska”. Rózsafüzér-maradványok következtek, tizenkét nagy, hornyolt faszem. Nem találhatók viszont a Knauz leírásában szereplő metszetes Miatyánk-szemek. A püspöki pásztorbotból megmaradt a florealis típusú fej közönséges aranyozatlan fából. Fából esztergálták az aranyozott kelyhet és a paténát is. A selyemsávós trienti hegedű-szabású miseruhát két finom reverenda egészítette ki és egy másik, vastagabb sötétbarna anyagból, ami csak a lábszárt takarta. Nem hiányoztak a selyemcipők sem a térd táján megkötött harisnyával.

A fenti anyagból a restaurátor először a mitrát vette le, majd az antropológusok a koponyát a fejtetőn megmaradt göndör hajjal és a hasonlóképpen jellegzetes szakállal és bajusszal. Kiválóan megmaradtak a fogak is a felső állkapocsban. A szélén megsérült esztergályozott és aranyozott fakehely a halott mellett feküdt a csipő táján, az azonos anyagból készült paténa a párna mellett. Rongálódott volt a fából készült pasztoralé, talán szándékosan széttörve, de lehet, hogy az anyag természetes elöregedése következtében. Az áthúzott „csomó” két gyűrűs nodusszal a széleken feküdt, excentrikusan a koponya mellett, a püspöki pásztorbot „fejének” hat töredéke a holttest mellének szintjén, maga a három részre tört bot az elhunyt testének hosszá-

²⁶ Uo. 2: „És amikor eltávolítottuk a teljesen elkorhadt koporsófedeleket, a koporsóban feltűnt jobbra, a lecke-oldal felé a halott jobbán egy infula, rózsafüzér, pásztorbot aranyozott fából, kehely és paténa szintén aranyozott fából a holttest mellett, amely selyem kazulába volt öltöztetve, volt két

ban. Az eredetileg talán bíborszínű és most megbarnult, négy sarkában bojtokkal díszített párna csak a felső részben maradt meg finom tollból készült béléssel. Az elhunyt egyik kezén manipulum volt trapéz végződésekkkel, egyszerű kereszttekkel. A mell-garaton részben korrodálódott kis mellkereszt eredetileg aranyozott ezüst, csiszolt, átlátszó kövekkel vagy üveggel volt kirakva, amit kilenc nyitott hüvelybe helyeztek. A kereszt hátsó horizontális oldalán lévő metszet amforából kinövő két eltérő virágot mutatott, emellett ugyanezen ág csúcsát ornamentális kalászkok díszítették. A széleket kivájt barázdák kombinációja és kivert félívek díszítették, valószínűleg a csiszolt kövecskék jobb megtartására, amelyeket a kereszthez apró fogantyúkkal is odaerősítettek a hüvelyek sarkain. A kis keresztet, amely eredetileg nagy, ovális szemű láncon függött, Lippay végrendelete is említi: „... *3o habeo cruculam in pectore quae mecum sepeliatur.*”²⁷ Ezzel ez a kis mellkereszt végérvényesen bebizonyította, hogy az eltemetett test valóban Lippay György érseké.

A fent leírt maradványok kutatása 2013. március 18-án ért véget, amikor azokat új koporsókba helyezték, amelyek eredeti helyükre kerültek. A templom frissen felfedezett föld alatti részének és magának a Pálffy-kriptának a kutatása új projekt lesz, ami további, hosszú évekig tartó kutatásokat és elemzéseket igényel. Mivel a feltárás során számos ismeretlen holttest került elő, jelenleg ezek identifikálása folyik.

Fordította: *Käfer István*

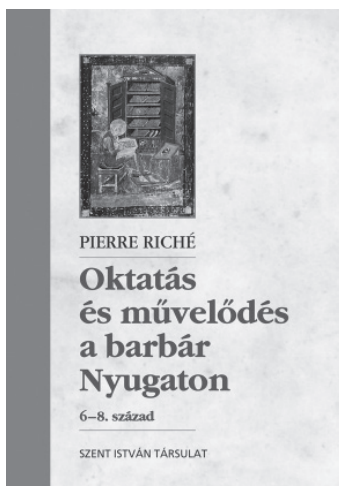
---

kicsi sárga színű tunicellája is, selyem reverendája mindmáig jó állapotban; lábán láthatók voltak fríz tüvel hímzett lábbelik. A koponya, amelyen egészen a tarkóig szakáll és néhány szál göndör haj látszott, bíbor színű batiszt párnán feküdt.”

²⁷ Uo. 2.

Pierre Riché

OKTATÁS ÉS MŰVELŐDÉS A BARBÁR NYUGATON

534 oldal, keménytáblás.
Ára: 5400 Ft

Olyan klasszikust mutat be a kötet, mely páratlan a modern történetírásban. PIERRE RICHÉ műve inspirálta a késő antikvitás újrafelfedezését, melynek köszönhetően ez a történelmi korszak lett a teológia és irodalomtörténet, a nyelvészet, kommunikáció, szemiotika, régészet és történelem leginkább kutatott periódusa, a humaniorák húzóágazata: nem „sötét középkor”, hanem alkotóerőtől duzzadó, aranyfényvel sugárzó „posztklasszikus” időszak. A barbár hatalomátvétellel a klasszikus kultúra nem halt ki, az iskolák fennmaradtak és megszületett az az új műveltség, melyre mai civilizációnk épül. A germán barbárok és a katolikus rómaiak nem elpusztították, hanem újragondolták Róma örökségét, melynek eredményeképpen sokkal gazdagabb és izgalmasabb műveltség jött létre a késő antikvitás során, mint bármikor azelőtt.

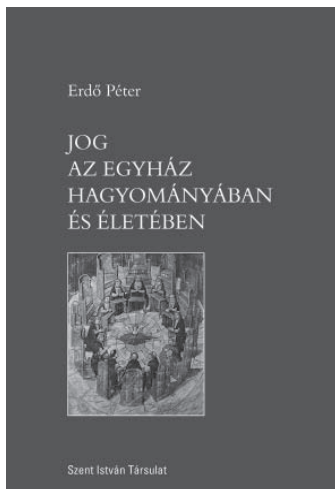
Erdő Péter

JOG AZ EGYHÁZ HAGYOMÁNYÁBAN ÉS ÉLETÉBEN

Az Egyház fegyelmi rendje szorosan összetartozik Isten népének misztériumával. Az első keresztény nemzedékek felfogásában a hitbeli tanításnak, az erkölcsi cselekvésnek, a liturgikus ünneplésnek és a szervezett közösségi életnek egyetlen szabályrendszere volt, az apostoli hagyomány, amely a tanítványok személyén keresztül magához az eredethez, Jézus Krisztushoz kapcsolta a benne hívőket. A kötet egyrészt az egyházi hagyomány történelmi dimenzióját kívánja bemutatni, másrészt a mai egyházi élet konkrét kérdéseire keresi a jogi válaszokat.

490 oldal, keménytáblás, védőborítóval.

Ára: 5200 Ft

RENDELÉS:

Szent István Társulat Vevőszolgálati Iroda
1364 Budapest, Pf. 277.

TELEFON: 318-6957 • FAX: 317-0974

www.szitkonyvek.hu